

STRATEGIJA WATERTOUR

1. UVOD

U razvoj proizvoda vodnog turizma mogu se uključiti i izvori EU, za šta predstavlja dobar primer Univerzitet u Segedinu kao vodeći partner i Univerzitet u Novom Sadu, kao projektni partner u realizaciji projekta Interreg IPA CBC, HUSRB/1602/31/0204 (WATERTOUR), čiji je cilj pospešivanja vodnog turizma na Tisi, a samim tim i otkrivanje zajedničkog, srpskog i mađarskog kulturnog nasleđa, tradicija, prirodnih i društvenih vrednosti zajedničke reke, reke Tise.

Ceo projekt je pokrio mnoge oblasti (prirodno-geografske, vodne karakteristike, ekonomsko-istorijske, demografske, geografske, stambene, etnografske odnose, turističku infra- i suprastrukturu, vrednosti zaštićene prirode, eko-turističke pogodnosti), stavljajući u prvi plan aspekte vodnih tura. Kompleksnost projekta je proistekla iz povezivanja i nadogradnje razvojnih aktivnosti u oblasti sporta, ekologije, kulture i turizma. Projekat je imao nameru da buduće aktivnosti budu tradicionalne putem programa koji su organizovani uključivanjem partnera iz stručnih organizacija, samouprava i davalaca usluga. Sve je to omogućilo susretanje studenata visokoškolskih ustanova iz Srbije i Mađarske, koji su sarađivali za vreme ture na vodi u međunarodnim naučnim, kulturnim, sportskim i ekološkim programima.

2. RAZVOJNE AKTIVNOSTI ZASNOVANE NA PRIRODNIM ATRAKCIJAMA

2. PREDLOZI ZA RAZVOJ TURIZMA ZASNOVANI NA PRIRODNIM ATRAKCIJAMA U DOLINI DONJE TISE U MAĐARSKOJ

Poplavno područje uz reku uglavnom prekrivaju šume i samo u tačkama se nalaze oranice. Čitava deonica reke je prekrivena izrazito estetskom zelenom površinom koja se podjednako dobro vidi i sa vode i sa nasipa, ali skoro neprohodan spoj biljaka, puzavica. Za vreme vodne ture na ovoj deonici mogu se videti brojne zaštićene i posebno zaštićene biljne i životinjske vrste.

Povrh svega, pored žive reke postoje i takve mogućnosti, koje dosad nismo iskoristili. To su zaštićene mrtvaje, koje imaju i edukativne staze (Tešerde – edukativna staza „Kozlac“, Mrtvaja Tise kod Alpara – edukativna staza „Knez Arpad“, Mrtvaja Tise kod Martelja – Tisina edukativna staza, Edukativna staza poplavnog područja). Prema našem predlogu na ovim mestima uspostavljanjem tačaka za prenos mogli bi rešiti prenošenje plovila sa žive reke na mrtvaje i obrnuto. Na taj način pored direktne ture na vodi pružala bi se prilika za upoznavanje vrednih prostora koji su dostupni vodnim putem. Veći deo obuhvaćenog prostora je pod zaštitom. U njih spada deo Nacionalnog parka „Kiškunšag“, VII jedinica – jedinica Tešerdea i Mrtvaje Tise kod Alpara. Direkciji Nacionalnog parka pripada i Zaštićena oblast prirode kod Pustasera i Martelja. Poplavno područje od Tisakečkea do železničkog mosta kod Alđe, dopunjen prostorom koji pripada nacionalnom parku i zaštićenim predelima prirode, područje NATURA 2000, stvaraju celovit zeleni koridor uz Tisu.

Naši predlozi za kratkoročne razvojne mere radi povećanja privlačne snage prirodnih atrakcija odnose se na održavanje ili eventualno renoviranje postojećih edukativnih staza (putem projektnih aplikacija, ako je potrebno). To su: 1. Edukativna staza „Rotari“ u poplavnom prostoru (Segedin), 2. Edukativna staza „Tisa“ (Alđe), 3. Edukativna staza „Tisa“ (Martelj), 4. Edukativna staza „Knez Arpad“ (Tisaalpar), 5. Edukativna staza „Kozlac“ (Lakitelek-Tešerde).

Srednjoročnim merama bi trebalo formirati stanice na Edukativnoj stazi „Rotari“ i postaviti informativne table (prezentacija živog sveta poplavnih šuma, poplava na Tisi, ribarstva). Takođe novu mogućnost bi značilo uključenje glavnog kanala „Kurce“ formiranjem kruga za vodnu turu Tisa – Kurca - Trojni Kereš, čime bi prirodne, prostorne i kulturne vrednosti uključenih naselja (Mindsent, Segvar, Senteš) postale dostupne i za učesnike ture na vodi na Tisi.

Uvođenjem nove trase za ture na vodi uključivanjem glavnog kanala "Kurce" nastali bi i izvesni problemi:

- prenošenje plovila kod ustava (izgradnja stanica za vađenje i prenos plovila u 8 tačaka, ustave na ušću Kurce (2 kom), zatim kod kuće čuvara nasipa Alberta, tačke T-3, ustave kod Taloma, Bikaištaloa, Zuhogoa, nadalje ustave na Gornjem Kurcu (2 kom), ustava kod Trojnog Kereša). Troškovi izgradnje su nepoznati, izvori sredstava bi mogli biti iz konkursa za oblast

ekologije, eko-turizma, program „Obilazak Mađarske“ /u daljem tekstu: „Bejarhato Mađarorsag“/.
- prolaz ispod niskih mostova (2-3 mosta sa kritičnom, maks. 1 m slobodnom visinom)

Izgradnja nove edukativne staze uz reku Kurcu (četiri stanice – Mindsent – Segvar – Senteš – izlaz sa Trojnog Kereša, 2+2+2+1, ukupno 7 informativnih tabli). Troškovi izgradnje su nepoznati, izvori sredstava bi mogli biti iz konkursa za oblast ekologije, eko-turizma, program „Bejarhato Mađarorsag“. Tematika tabli:

1 – 2: Ušće Kurce, ustava kod kuće čuvara nasipa Albert: Prirodno-geografske, hidrološke karakteristike Kurce, živi svet Kurce. Istorija, tradicije, kulturne vrednosti Mindsenta.

3 – 4: Segvar, most, obala pod tvrđavom: Istorija, tradicije, kulturne vrednosti, znamenitosti Segvara (Tvrđava, Etno kuća).

5 – 6: Šetalište u centru Senteša: Istorija, tradicije, kulturne vrednosti Senteša. Uticaj korišćenja termalnih voda na živi svet reke Kurca i na prirodno okruženje grada.

7. Ustave kod Gornje Kurce: Uloga Kurce u eksploataciji okoline (zalivanje, rekreacija, ribolov).

Kao predlog za dugoročni razvoj navodimo uključivanje područja mrtvaje Tise kod Lakiteleka i Alpara u programe eko-turizma.

Predlog za ture na vodi: kanuima (dužina 18 km). Tri mogućnosti za zaustavljanje, od toga na 2 mesta mogućnost uzimanja vode, na jednom mestu bifei, restorani, itd.

Ture kanuima na mrtvajama Donje Tise (kod Lakiteleka i Alpara).

Na severnom kraju mrtvaje Tise kod Lakiteleka (Tisa 267 rkm) bi se ušlo u mrtvaju. Kanuom bi se produžilo uz prvobitan tok do prvog stajališta (mogućnost uzimanja vode i hrane), do plaže Lakitek-Tešerde. Nastavilo bi se uz prvobitan tok, zatim kroz veštački izgrađen kanal na južnom delu mrtvaje bi se kanuima moglo preći u mrtvaju Tise kod Alpara. Drugo stajalište bi bilo kod plaže Alpara (mogućnost uzimanja vode, nažalost Riblja čarda više ne radi).

Nakon toga na donjem kraju mrtvaje bi se plovila prenela na reku Tisu, gde bi se tura mogla nastaviti. I kod ove tačke bi bilo poželjno izgraditi najmanje jedno mesto za odmor (treće stajalište), koje bi omogućilo obilazak prostora i u suprotnom pravcu.

Troškovi izgradnje tačaka za prenošenje plovila su nepoznati, izvori sredstava bi mogli biti iz konkursa za oblast ekologije, eko-turizma, program „Bejarhato Mađarorsag“. Organizacija, koja upravlja zaštićenim prostorom, dakle Direkcija Nacionalnog parka „Kiškunšag“ ne odbija mogućnost svog doprinosa u izgradnji tačaka za prenošenje.

2.2. PREDLOZI ZA RAZVOJ TURIZMA ZASNOVANI NA PRIRODNIM ATRAKCIJAMA U DOLINI DONJE TISE U SRBIJI

Sama reka Tisa, njena neposredna obalska zona kao i nešto širi pojas reke je prirodna vrednost u svakom pogledu: pruža estetski doživljaj, veći broj oblasti je zakonom zaštićen, ali postoje i različiti spomenici prirode koja je svakako važna činjenica u pogledu razvoja turizma. Prirodne vrednosti su samo u tom slučaju vrednosti, ako se one ne uništavaju, odnosno opasnost nije katastrofalne mere. U tom smislu čak ni turizam ne sme se izolovati od neželjenih antropogenih faktora. Ovi faktori – ljudski promašaji su važni memento za buduće generacije, kako se ne treba usuditi u prirodan tok života (i uslova života) Tise.

Konkretni predlozi za razvoj turizma koji se bazira na prirodnim vrednostima odnosno atrakcijama:

- Specijalni rezervati prirode: Selevenjske pustare (Horgoš), Kapetanski rit (Male Pijace), Slano Kopovo (N. Bečej), Petrovaradinsko-koviljski Rit (Kovin), Pašnjaci velike droplje (Čoka), Okanj Bara (Taraš), Carska Bara (Belo Blato).
- nacionalni park Kamaraš (Horgoš), Park dvoca uz Tisu (ginko, tisino drvo, platana, hrast) kod Novog Kneževca.
- spomenici prirode: drvored hrasta lužnjaka na putu na periferiji Bačko Petrovog Sela prema Bečeju (put br. 102).
- Zaštićena dva primerka hrasta lužnjaka blizu desne obale neposredno iznad Sente.
- Zaštićen drvored divljeg kestena u Senti.
- Zaštićeno područje: Biserno ostrvo (mrtvaja Tise okružuje Biserno ostrvo, gde se gaji grožđe muskat krokan - vina Krokana ranije se izvozilo za Beč i Pariz)).

Ostalo: cvetanje Tise kod Kanjiže i Sente.

- Prokop kod Adorjana.
- Stari tok Tise je bio uzana mrtvaja nalik kanalu kod Sanada, Arenda Kopovo
- Mrtvaja Tise kod Čoke.
- Gajenje i prerada lekovitog bilja (kamilice, mente) – Padej.
- Gneždišta ptica, npr. blizu mosta Kanjiža-Novi Kneževac kolonija sive čaplje koje iz godine u godinu tu gnezde u šumi hrasta lužnjaka.
- Znaci prisustva zaštićenog dabra (desna obala Tise između Kanjiže i Sente).
- Bujna, često netaknuta bogata flora i fauna ostrva na Tisi.

Svakako vredni istaći i ljudsku kratkovidost i nemarnost:

- Brana na Tisi kod Novog Bečeja koja usporava tok vode što se registruje sve do Čongrada u Mađarskoj (sporiji odvod taloga, mulja, otpadnih i štetnih materija, manja količina kiseonika u vodi, nagomilavanje mulja – što dovodi do opasnosti opstanka tisinog cveta i nekih vrsta riba).
- Veštačke šume kanadske topole u priobalnom delu Tise – monokulture koja ugrožava biodiverzitet ovog područja.
- Invazivne vrste duž celog toka Tise (bagremac, jasenoliki javor, američka loza, krastavac ježasti, različite vrste zvezdana, njivski vijučac (holub), različite vrste štapike (zlatnice), mečja šapika, ambrozija, pelen i dr.
- „Istorijski ostaci” sistema cevi za pretapanje sirove nafte u Adorjanu koji već dve decenije nije u funkciji.
- Pritoke Tise takođe često su zagađivači reke (Kireš kod Adorjana, Čik kod Bačkog Petrovog Sela).
- Svako ostrvo na Tisi je veštačko. Jezgro tih ostrva su biljni ostaci na koje se nagomilavaju različiti plivajući otpaci, u današnje vreme uglavnom flakoni.

3. ISTORIJSKE I KULTURNE ATRAKCIJE

PREDLOZI ZA RAZVOJ TURIZMA ZASNOVANI NA ISTORIJSKIM I KULTURNIM ATRAKCIJAMA U DOLINI DONJE TISE U MAĐARSKOJ

Dolina Tise je mozaični predeo sa multikulturalnim i multietničkim življem, čija regionalna privlačnost zasigurno dobiti na ceni u uslovima globalnog zagrevanja. Da bi se povećalo interesovanje za istorijskim i kulturnim atrakcijama u dolini Tise potrebna je efikasna komunikacija. Treba razraditi takve, dobro struktuirane informacione platforme, koje su kompatibilne sa informaciono-komunikacionim običajima i sredstvima. Na ovim platformama informacije se mogu slobodno uređivati u zavisnosti od želje korisnika na regionalnim ili tematskim osnovama. U slučaju istorijskih i kulturnih vrednosti moguća su dva regionalna pristupa: prvi je podela prema naseljenim mestima, a drugi na osnovu mikroregije. Sa tematskog aspekta vredelo bi sačiniti informacione jedinice iz oblasti crkve i istorija vere, istorija, politika-uprava, književnost, likovna umetnost i arhitektura. Od tako formiranih baza podataka mogu se sačiniti predloženi ili – u skladu sa potrebama korisnika – generisati izlete ili ture. Na osnovu naše baze podataka mogu sa sastaviti predlozi sledećih tematskih izleta:

- Mreža naselja i struktura naselja u dolini Tise: trgovišta, sela i salaši. Struktura naselja regije, odnosno slika naselja tačno odražava procese koji su uobličavali dolinu Tise. Trgovišta predstavljaju kontinuitet u strukturi naselja. Odlučujući deo sistema salaša i mreže sela nastaje nakon završetka ratova sa Turcima. Struktura naselja odražava pojedine etape modernizacije, odnosno nastale političke promene.
- Javni objekti u naseljima u dolini Tise. Sa aspekta arhitekture u naseljima u dolini Tise najvažniji period je bio kraj 19. i početak 20. veka. Najveći deo javnih objekata, bez obzira da li se radi o objektima samouprava, sudova, škola, hotela ili pak gostiona, odražavaju arhitektonsku modu i sliku naselja iz doba dualizma. U istoriji arhitekture regije naročito su važne građevine u stilu secesije, koje u naseljima u dolini Tise možda predstavljaju najoriginalnije specifičnosti u istoriji arhitekture.
- Školski sistem u dolini Tise. U istoriji doline Tise zadnja trećina 19. veka je naročito važna sa aspekta razvoja prosvete, a polovina 20. veka sa aspekta razvoja visokog školstva. Etvešov zakon o narodnom obrazovanju iz 1868. je propisao obavezno osnovno obrazovanje, a radi uspešnog sprovođenja tog zakona širom zemlje su građene brojne škole. Nastavak tog perioda je zapravo značio gradnja Klebelsbergovih škola. U prvoj polovini 20. veka nastale su visokoškolske ustanove u velikim gradovima regije (Segedin, Novi Sad), formirajući nove obrazovne i naučne centre odnosno aglomeracije.
- Crkve u naseljima u dolini Tise. Dolina Tise predstavlja multikulturnu i multietničku regiju, u kojoj se prisutne brojne vere i verske tradicije. U naseljima doline Tise pored crkava Rimokatoličke crkve verske objekte i hramove gradili su vernici ortodoksnih crkava odnosno više pravaca protestantizma, tako evangelisti, kalvinisti, baptisti, a u mnogim naseljima podignute su i sinagoge.

- Istorijski spomenici u dolini Tise. U dolini Tise naći ćemo brojne istorijske spomenike ili spomenike iz istorije crkava. Od njih svakako treba spomenuti Istorijski spomen park u Opustaseru, u kojem se više postavki bave duhovnom i materijalnom kulturom populacije u dolini Tise.
- Život u dolini Tise pre regulacije vodotoka. Nekadašnji krajolik regije je pre radova na regulaciji vodotoka potpuno se razlikovao od današnjeg. Krivudave doline reka, prostrana područja koja se se često nalazila pod vodom, sve je to karakterisalo ove prostore, što je uticalo i na oblike privređivanja. Neki elementi nekadašnjih predela danas su međutim opstali isključivo na zaštićenim područjima (npr. u Martelju).
- Nasipi i objekti za zaštitu od poplava u vodnom sistemu Tise. Radovi koji su započeti na regulaciji reka sredinom 19. veka u čitavoj Evropi su smatrani najobimnijim pothvatom u preoblikovanju prirode. Usled toga reka Tise je postala kraća za jednu trećinu i iz doline Tise nestalo je oko 20.000 kvadratnih kilometara inundacionih površina. Regulisana reka je međutim predstavljala nove izazove za stanovnike rečne doline, od kojih je najveći postao sve viši i viši nivo reke prilikom poplavnih talasa.
- Gastronomske vrednosti doline Tise. Najveću vrednost tradicionalne kuhinje u dolini Tise predstavljaju delom jela koja proizilaze iz života kraj reke (pre svega segedinska riblja čorba), odnosno poljoprivrede regije, a to su tradicionalna jela koja se na veoma različite načine spremaju u zavisnosti od regije. U tom pogledu važno svojstvo ove gastronomije jeste uticaj balkanske kuhinje.

3.2. PREDLOZI ZA TURISTIČKI RAZVOJ ZASNOVANI NA ISTORIJSKO-KULTURNIM VREDNOSTIMA DUŽ TISE U SRBIJI

Na područje Vojvodine neprestano su uticale migracije stanovništva. Ljudi najčešće menjaju prebivalište iz ekonomskih razloga, ali i zbog politike, religije i opstanka uopšte. Pratiti migracione puteve u Vojvodini je teško, jer je tu živelo puno naroda čiji tačan broj nije poznat. Veliku ulogu u tome imala je reka Tisa. Ona je tokom vekova funkcionisala i kao ekološki i kulturni prolaz, kroz koji su osim prirodnih pojava, preko granice prelazili i ljudi, informacije, trgovačka roba, kulturne vrednosti, običaji, privredne praksa i privredna sredstva. Zahvaljujući tome nacionalan struktura Vojvodine je jedinstvena u Evropi. Duž Potisja se danas nalazi mnoštvo kulturnih vrednosti i istorijskog nasleđa, koji bi nakon odgovarajućeg turističkog razvoja mogli postati glavni nosioci tiskog turizma zasnovanog na istorijskim kulturnim vrednostima.

- Bogatstvo arheoloških nalaza: „Posmatrano kroz prizmu arheološkog materijala, na zanimljiv način baš suprotno od Dunava (!), najveća karakteristika Tise je – piše Laslo Sekereš –, što je adhezion, kohezivna snaga ove reke bila uvek veća od Dunava. Ovaj potonji je ne jednom i ne kratko vreme bio više granična linija koja razdvaja velika jedinična područja. (...) Nije slučajno, dakle, da je ovo plodno područje tokom istorije često potpadalo pod veoma jak, udaljen uticaj sa

istoka, van Evrope (Kimeri, Skiti, Sarmati). Ti uticaji su se, sa sudbinskom snagom naj snažnije ispoljili u doba seobe naroda (Huni, Avari, Mađari). Materijalni ostaci tih uticaja, sa većim ili manjim intenzitetom mogu se iskazati u arheološkim nalazima iz okoline Sente.

- Arheoloških lokaliteta u ovoj oblasti ima dosta, nalaze se u Kanjiži, Srpskom Krsturu, Đali, Bečeju, Titelu; nađene su srednjovekovne nekropole i grobovi Avara u Ostojićevu. U opštini Novi Bečej nalazi se arheološki spomenik od velikog značaja Matejski brod (3000 do 1000 pne.) na kome se može pratiti kontinuirani razvoj naselja Starčevačke kulture preko Ranovinčanske kulture do pozne Protopotiske i Potiske kulture. Takođe, u ovoj opštini je i arheološko nalazište Bordoš (naselje iz kasnoneolitskog perioda) Ti nalazi bi, sa skupom informacija vezanim za njih, i sa odgovarajućim unapređenjem mogao poslužiti i kao osnov za porodične programe.
- Priče o Tisi – Bogatstvo predanja: Duž Potisja sačuvano je mnoštvo priča, koje važne istorijske događaje ili druge pojave u regiji čuvaju u obliku narative. Tu najpre mislimo na istorijske pripovetke iz Kanjiže o poreklu Tise, i poreklu njenog krivudanja, o smrti Atile, i priče o njegovoj sahrani (sa velikim blagom) na dnu korita Tise, ili pak na naracije koje čuvaju uspomenu na senčansku bitku. Ove priče su izuzetno pogodne za turistički prikaz određenih pojava.
- Bogatstvo uspomena na plemićki život: Nekoliko objekata regije, u blizini Tise svedoči o negdašnjem plemićkom životu. Takav je park dvoraca u Novom Kneževcu (Šupleov dvorac i Meldehinov dvorac); dvorac Marcibanji u Čoki; Kaštel Schulhoff i kuća Divana Georga u Padeju; dvorac Karaš u Kanjiži; Rohoncijev dvorac na Bisernom ostrvu. Svi imaju jedinstvena svojstva, sa više neobičnosti, i sa pričama o nesvakidašnjem životu njihovih vlasnika. Njihova iskorišćenost sa aspekta turizma je praktično zanemarljiva. Nakon odgovarajuće obnove i rekonstrukcije mogli bi predstavljati potencijalne mogućnosti razvoja turizma.
- Turistički promovisan i već poznat je svakako dvorac Fantast u opštini Bečej. Dvorac uživa status spomenika kulture od značaja. Uspešno je afirmisan u turističke svrhe i primer je sinhronizovanosti turizma, poljoprivrede, industrije, istorije i kulture.
- Religijski i kulturni mozaik: Kroz istoriju veoma je teško pratiti migraciona kretanja na prostoru Vojvodine. Iz zapisa i istorijskih izvora možemo saznati koji narodi su se smenjivali na ovoj teritoriji, međutim, ne znamo njihovo brojno stanje. Ali bez obzira na to njihova religijska ubeđenja su ostavila traga u brojnim crkvama podignutim na ovom prostoru. Veoma turistički atraktivna je na području opštine Novi Bečej i Arača, stara benediktinska crkva iz 1228. godine podignuta u romanskom arhitektonskom stilu. U mestima duž Tise uočava se veliki broj pravoslavnih, katoličkih, kalvinističkih, evangelističkih crkava od kojih se mnoge nalaze pod zaštitom. Vredan pomena je i spomenik na sinagogu u Senti. U većim naseljima se nalaze i muzeji koji bogatstvom svojih zbirki svedoče o velikoj kulturnoj turističkoj ponudi Potisja. Posebno su od značaja muzeji u Zrenjaninu, Senti i Bečeju.

- Bogatstvo narodnih zanata i privredne aktivnosti: Mnogobrojna ostvarenja materijalne i duhovne kulture nalaze se u muzejskim zbirkama većih gradova. Od eksponata, najviše su sačuvani predmeti domaće radinosti. To su pretežno tekstilni predmeti koji pripadaju brojnim narodima. Od posebnog značaja su: *ćilim, vez, zlatovez, čipka, predmeti od drveta, keramika, naivno slikarstvo* u selima i *vajarska dela i ostalo (npr. preslice)*.

Interesantno je da pojedini narodi imaju naklonost ka određenim zanatima:

- *Srbi* – ćurčije, abadžije, kapamadžije, čizmari, papučari, opančari, pekari, voskari, kazandžije, limari, kolari, kovači, itd;
- *Mađari* – bavili su se zanatima koji su se odnosili na obradu metala i mašinsku struku;
- *Nemci* – zidarski, tesarski, kamenorezački, bravarski, limarski, stolarski, mazalački, užarski ili salerski, vunarski, bačvarski, kolarski, tkački, pletarski, sarački i dr. (Ivkov, 2006);
- *Slovaci* – tkački, pletarski i dr;
- Izrada *odevnih predmeta* na tradicionalan način bila bi, verovatno, izuzetno atraktivan turistički sadržaj jer može da podrazumeva jedan zaokružen privredni proces, od proizvodnje (uzgoja) sirovine, do njenog uobličavanja u odevni ili tekstilni predmet druge namene (ćilim, krpara). Za područje Potisja vezuje se i nekoliko karakterističnih, i na drugim područjima poznatih privrednih aktivnosti, kao na primer ribolov, pletenje korpi, ovčarstvo, poslastičarstvo, proizvodnja i prerada začinske paprike itd. Ove pojave su većinom tačno zabeležene u Riznici vrednosti vojvođanskih Mađara. Njihova iskorišćenost u turizmu je zanemarljiva, iako bi tradicionalni narodni zanati mogli predstavljati osnovu za organizovanje turističkih poseta i prezentacija zanatskih radionica kao i praktičnog rada u njima, te bi nakon odgovarajućeg razvoja, od njihovih proizvoda mogli nastati karakteristični suveniri Potisja.

- Bogatstvo gastronomije: Gastronomska ponuda značajna je za upoznavanje turista sa kulturom zemlje i za samu raznovrsnost turističke ponude. Gastronomija ovog prostora se formirala kao odraz složenih uslova života, geografskih karakteristika – prirodnih uslova i socio-privrednih zbivanja na prostoru. Danas je teško izdvojiti jela kao karakteristična za pojedine narode, jer su živeći zajedno prenosili jedni drugima kroz godine iskustva, običaje, razmenjivali recepte i stvorili „vojvođansku“ kuhinju. Kod *srpskog stanovništva* se zadržalo da se nedeljom sprema supa od mesa: pilećeg, kokošijeg, guščijeg, pačijeg, morčijeg, ćurećeg, junećeg ili govedeg. „Rinflajš“ je barenno meso, sa sosovima i kuvanim krompirom. Neki tvrde da su osnovni elementi *mađarske kuhinje*, kakvu mi danas poznajemo, u suštini bili prisutni još u vreme kada su se Mađari predvođeni Arpadom nastanili 896. godine. Kao prepoznatljivo obeležje stare mađarske kuhinje, koje se održalo do danas je prisustvo ovčijeg mesa u velikom broju jela, a priprema se i pečeno na roštilju ili prženo na masnoći. Egzotična mađarska kuhinja je postala čuvena i van Panonske nizije po nenadmašnom gulašu, ribljoj čorbi, pilećem paprikašu, testu sa sirom i prženim čvarcima, savijačama. Kao i kod ostalih naroda i kod *Slovaka* je danas kuhinja

izmenjena u odnosu na nekadašnju, pod uticajem drugih naroda iz okruženja. Ipak očuvali su neka od tradicionalnih jela. Na primeru nekoliko potiskih jela čak se i danas prepoznaje njena jedinstvena narodna gastronomija. Pored jela od ribe to se dobro očitava, na primer, u domenu prerade mleka. Na primer, karakteristično jelo Potisja predstavlja jedna vrsta jela od putera („vajalja“), koje se spravlja tako što se puteru dodaje brašno koje se uprži i posoli, i na taj način dobija trajni mlečni proizvod, koji se jede sa hlebom. U dolini Tise, kao i u celoj Vojvodini javlja se mešavina desetina kuhinja, a time i veliki broj različitih jela. Različiti uticaji čine ovu kuhinju specifičnom, a time i atraktivnom za turističku potražnju.

- Manifestacije u turističkoj ponudi: U turističkoj ponudi manifestacioni turizam je oblik delovanja koji može da doprinese povećanju obima turističke tražnje, posebno prema prirodnim i antropogenim vrednostima turističkog mesta ili regije. Manifestacije imaju cilj da kao specifične pojave zadovolje određene konkretne potrebe. Folklorne manifestacije predstavljaju prikaz narodnih običaja, verovanja, rituala, starih načina privređivanja stanovništva. Bazirani na tradiciji, folkloru i načinima privređivanja etnički heterogenog stanovništva, predstavljaju najstarije elemente u razvoju turizma. Usled toga, može se reći da etnografsko bogatstvo, osim kulturno-umetničkog, privrednog i naučnog ima i turistički smisao. Očuvanjem tradicije predstavljanja folklor stanovništva Potisja održavaju se manifestacije koje su dovoljna turistička vrednost za dolazak posetioca. Izdvajaju se svečanosti završetka žetve i vršidbe, smotre folklor, magijsko-religijski rituali, brojne gastronomske manifestacije. Neke od njih su: Kuća plesa (učenje plesa u većim grupama), Dečiji folklorni festival (Kanjiža), Međunarodni folklorni festival (Kanjiža), Gulašijada (Čoka), Mađarski kulturni krug „Tisamentikloš“ (Čoka), Cvetanje Tise (Senta), Velika Gospojina (Novi Bečej), Tanderbal (Bečej) i druge.

4. SPORTOVI NA VODI I NA PLAŽI

4.1. RAZVOJNE MOGUĆNOSTI SPORTOVA NA VODI I SPORTOVA NA PLAŽI U DOLINI DONJE TISE U MAĐARSKOJ I U SRBIJI

Veslačke ture na donjoj Tisi i na pritokama Tise u Mađarskoj su najkarakterističniji vid tura na vodi, imajući u vidu da često zahtevaju veliko naprezanje, dakle zahtevaju sportski pristup, a samim tim i odgovarajuću fizičku spremnost. U skladu se specifičnostima reka u Južnoj niziji i u Vojvodini karakteristični su putujući kampovi, kada se putuje niz rečni tok i na odmorištima provedu 1-2 noći. Sezona veslačkih tura je najčešće kasno proleće, početak leta, odnosno kraj leta i rana jesen.

Ture na vodi se smatra „sportom za svakog“, mnogi još mogu platiti troškove tih tura, dobar je odnos cene i vrednosti i mogu se smatrati aktivnom turističkom delatnošću i u Mađarskoj i u Srbiji. Učesnici tura na vodi većinom imaju pozitivan odnos prema fizičkim aktivnostima. Ture na vodi se najčešće rađaju privatnom inicijativom, ali su popularne i ture na vodi koje organizuju sportska udruženja, obrazovne ustanove, a u manjoj meri i organizovanjem u radnim kolektivima. Imamo i negativna iskustva: većina učesnika tura na vodi prema sopstvenom priznanju nije načisto sa pravilima saobraćaja na vodi, a istovremeno za svoje ture ne angažuju osposobljene vođe tura.

Prirodno-geografska i hidrološka svojstva Tise (što je potvrđeno uspešnim turama na vodi ranijih godina) pružaju izvanredne mogućnosti za ture, ali kretanje vode i karakteristike obale imaju odlučujući uticaj na bezbednu realizaciju ture. Pristaništa i smeštajni kapaciteti na obalama nažalost u pogledu usluga najčešće – kako u pogledu infrastrukture, tako i u pogledu turističkih usluga) zaostaju za potrebama, naročito na deonici u Srbiji. Poboljšanje kompleksne-kompletne turističke ponude, svesno jačanje atrakcija rezultiralo bi povećanjem potražnje u turizmu na vodi.

Radi proširenja kruga gostiju i njihovog celovitog opsluživanja trebalo bi staviti na dnevni red stvaranje dostupnih savremenih turističkih usluga. Naša iskustva pokazuju, da bi vredelo učiniti raznolikom krug rekreativnih aktivnosti na pojedinim stanicama; ako bi postojale mogućnosti, veći broj učesnika bi koristili kulturne, sportske i druge rekreativne programe, kojih trenutno nema dovoljno: poprilično je slabašan izbor. To se naročito odnosi na veća naselja (npr. Segedin, Čongrad, Kanjiža, Bečej, ali ne bi smela biti izostavljena ni manja sela, niti manji gradovi. Razvoj usluga – pored brojčanog povećanja turista – uveliko bi doprineo i povećanju snabdevenosti samog naselja. Razvojne mere bi s jedne strane bile u službi zadovoljavanja rekreativnih potreba lokalnog stanovništva, s druge strane usluge (npr. smeštaj, ugostiteljstvo, pristanišne usluge) obezbedile bi izvore sredstava u naselju, stvorila bi se radna mesta, a na kraju, ali ne i u zadnjem redu, doprinele bi popularizaciji programa i lokalnih znamenitosti samog naselja. Sve bi to valjalo promovisati u okviru svesnih, organizovanih marketinških aktivnosti.

Da bi turizam na vodi funkcionisao kao jedinstveni sistem trebalo bi pokazati neprekidan razvoj i u sferi stručnih (npr. turističkih, sportsko-stručnih, privrednih) saznanja. Svemu tome optimalne uslove pružaju razni, školski, studentski, sportski, omladinski kampovi na vodi. U pogledu povećanja broja i kruga učesnika na turama velike potencijale vidimo u popularizaciji tura na vodi u organizaciji i realizaciji radnih kolektiva, pošto pružaju brojne doživljaje, učesnicima nude izvanredne mogućnosti za jačanje kolektivnog duha, a da ne govorimo o njihovim preventivnim i rekreativnim uticajima.

U organizaciji tura na vodi udruživanje sa društvima za sportove na vodi, ili sportskim odsecima – fakultetima visokoškolskih ustanova, koji imaju takođe mnogo iskustava na tom planu (Univerzitet u Segedinu, Univerzitet u Novom Sadu) imalo bi višestruku korist, ujedno bi obezbedilo stručnu podršku (npr. popularizacija, sportsko-stručne pripreme, iskustva u organizaciji, iznajmljivanje opreme, obezbeđivanje vođa tura). U osposobljavanju vođa tura na vodi, kao i u propagandi uz podršku Saveza ljubitelja prirode Mađarske efikasnu pomoć bi pružale regionalne ili županijske organizacije izletnika odnosno ljubitelja prirode. Sličnu aktivnost predlažemo i u Srbiji!

Sportske, eko-turističke i kulturne usluge vezane za ture na vodi trebale bi u većoj meri podržati i organizovati lokalne samouprave odnosno turoperateri (npr. za višednevne ture na domaćim vodama javili bi se i oni koji su nesigurni u pogledu prevoza plovila i opreme ili rezervacije smeštaja).

4.2. PROGRAMI ZA SPORTOVE NA VODI I SPORTOVI NA PLAŽI ZA SVE U MAĐARSKOM I SRPSKOM DELU DONJE TISE

Na osnovu implementacije WATERTOUR pilot projekta može se predložiti strategija koja predviđa redovnu zastupljenost određenih sportskih i rekreativnih sadržaja na ponuđenim lokacijama koje se nalaze duž reke Tise a to su: Tisakečke, Čongrad, Mindsent, Segedin, Kanjiža, Ada, Bečej, Aradac, Stari Slankamen i predlog dnevne norme veslanja izraženu u kilometrima po danu. Nakon sprovedenog projekta predlaže se prosečna dužina trajanja veslanja po danu 25 km.

Obavezni sadržaji koji se preporučuju:

BEACH GOLF - Predstavlja varijaciju golfa na peščanoj plaži. Cilj igre je jednostavnija i pristupačnija verzija golfa. Originalna igra se odvija na distanci od 2km u timovima od po dva igrača. Predlaže se modifikacija na distancu od 300-500 metara sa četiri igrača po timu, sa sto

manje udaraca loptice, moraju da pređu ciljnu liniju, udarajući meku poliuretansku lopticu sa klasičnim palicama za golf. Svaki tim kreće sa igrom tri minuta nakon polaska prethodne ekipe.

JUTARNJA JOGA (15 minuta): Lagana jutarnja joga predviđa kratak set početnih joga položaja koji su odlični za pokretanje metabolizma i povećanje mentalne fokusiranosti i energije. Određene asane i položaji omogućiće jačanje i istežanje tela i pomoći osećaju balansa uma, tela i duha, kao i osećaju da ste u fit formi i fleksibilni.

IGRE U VODI - predlogu bazenima ili akva-parkovima. U plivanje uključiti i prolazak kroz plastične krugove, guranje lopte kroz vodu, ronjenje i dohvatanje objekata koji se nalaze na dnu bazena i sl.

FRIZBI - Timski sport bez kontakta sa letećim diskom (frizbi). Poeni se dobijaju dobacivanjem frizbija članu ekipe koji se nalazi na suprotnoj strani terena. Ostala osnovna pravila ove igre nalazu da igrači ne smeju da naprave korak dok drže frizbi, kao i da je svako presretanje frizbija u letu ili kada frizbi ne dosegne do igrača kome je bačen, ili pak izleti van područja igre, sledeći potez pripada protivniku.

AEROBIK (15 minuta): Vežbajući aerobik ujutro omogućiće potpuno inspirativan ostatak dana. Vežbajući aerobik unapređujete zdravstveni status posebno kardiorespiratorne sposobnosti i bolju cirkulaciju krvi celog organizma.

IGRE ZA OSNAŽIVANJE TIMSKOG DUHA

PILATES (15 minuta) - Sa jutarnjim pilatesom pokrećući se iz centra tela, vežbe će unaprediti posturalni status i doprineti uspostavljanju bolje kontrole pokreta, kao i otpuštanju stresa usled pravilne tehnike disanja.

BEACH VOLEYBALL - Predstavlja timski sport koji se odvija između dve ekipe, podeljene mrežom. Cilj igre je poslati loptu preko mreže, ka zemlji na suprotnu stranu terena.

JUTARNJA GIMNASTIKA (15 minuta)

Jutarnja gimnastika predstavlja najbolji trening za celo telo unapređujući ukupno zdravlje i blagostanje. Da bi se um naučio da bude veseo i bez stresa potrebna je redovna fizička aktivnost. Unapređuje kvalitet sna, umanjuje depresiju i vodi ka redukciji telesne mase na najefikasniji način.

JOGGING (15 minuta)

Trčanje je odličan i kompletan trening koji služi takođe za pripremu telesne forme za uspešnu realizaciju i drugih fizičkih aktivnosti. Potpomaže unapređenju mišićne i aerobne izdržljivosti i snage tela bez prevelikog naprezanja. Pored toga što doprinosi jačanju mišićne i koštane mase, doprinosi balansu i duha i tela.

5. KOMPLEKSNI RAZVOJNI PROGRAM

Na osnovu društveno-ekonomskih (a unutar toga i turističkih) podataka regije, zatim informacija sa sajtova naselja dobili smo sveobuhvatnu sliku o turističkoj ponudi i pravcima razvoja regije. Na osnovu svega toga može se reći da u regiji postoje mnoge vrednosti koje se mogu turistički valorizovati, ali one su često neiskorišćene. Nakon analize stanja, upoznavanja razvojnih ideja lokalnih donosioca odluka i analize ostvarene dobre prakse u regijama sličnog položaja razradili smo sledeće predloge razvojnih aktivnosti:

Usaglašen razvoj:

- Izuzetno je važno da se između naselja dve potiske regije Južne nizije i Vojvodine realizuje usaglašen razvoj, koji obuhvata isticanje pojedinačnih vrednosti svakog naselja, kao i određivanje turističkih ciljnih grupa. Uopšteno je ispravna konstatacija da paralelnim razvojem usmereni su ka istim ciljnim grupama (npr. paralelni razvoj banja), čime bi međusobno uzimali mogućnosti i na nivou regije prouzrokovali bi smanjenje prihoda i neravnomernu konkurenciju. Istovremeno zbog turizma vode na Tisi koji je „putujući“ paralelne razvojne mere su – prvenstveno u pogledu infrastrukture – itekako potrebne.

Planiranje kompleksnih maršruta za ture:

- Predlaže se razrada i predlaganje (u prostoru i u vremenu) dužih i kraćih maršruta turistima. Te ture obuhvataju kako brodarenje na Tisi, tako i turizam u čamcima. Unapred isplanirane maršrute u zavisnosti od mesta pristaništa mogle bi sadržati posetu nekim turističkim atrakcijama u dolini Tise (npr. edukativne staze, mrtvaje, šume, ritovi), posetu kulturno-istorijskim vrednostima (npr. muzeji, dvorci, crkve, događaji), preporuke za usluge sportskog turizma (npr. adrenalinski parkovi, sportski tereni, biciklističke staze), zatim ugostiteljske objekte i smeštajne kapacitete. Na taj način učesnici tura kanuima i/ili kajacima upoznali bi lokalne prirodne, folklorne, kulturne i istorijske vrednosti Donjeg Potisja.

Prisustvo sportskih usluga

- U turističkoj ponudi važno je obezbediti razne vrste usluga. U slučaju turizma na vodi neophodno je prisustvo onih sportskih stručnjaka, koji će učesnicima preneti informacije o bezbednom načinu plovidbe, ispravne tehnike veslanja, spašavanje i samospašavanje iz vode, pravila vodnog saobraćaja, ili pak način za postavljanje, izgradnju kampa. Potrebne su mogućnosti iznajmljivanja sportskih sredstava i kamperske opreme, odnosno mogućnosti popravke.

Isticanje drugih usluga

- Pored raznih oblika fizičkih aktivnosti turiste/potencijalne turiste treba upoznati sa smeštajnim kapacitetima, kulturnim programima ili lokalnim gastronomskim specijalitetima. U tome važan aspekt može biti da stanice turističke ture na vodi dočekuju putnike raznim tematskim programima i mogućnostima za rekreaciju. Dakle pored fizičkih aktivnosti (vožnja kanuima, kajacima) Potisje treba da nudi kulturne, istorijske ili gastronomske vrednosti.

Paket aranžmani za turiste od strane restorana i smeštajnih objekata

- Smeštajni objekti, restorani, muzeji, sportske organizacije i drugi davaoci komercijalnih usluga trebalo bi da se udruže i da turistima ponude zajedničke paket aranžmane. To bi moglo motivisati turiste da koriste što veći broj usluga, da bi imali što više doživljaja, a time bi davaocima usluga obezbedili veće prihode.

Određivanje ciljnih grupa

- Prilikom razrade turističkih proizvoda među ciljne grupe pored onih koji su željni sportskih aktivnosti (turisti i meštani), kao moguće ciljne grupe treba uzeti u obzir porodice sa decom, grupe iz radnih kolektiva i eko-turiste, predlaže se razrada paket aranžmana i za njih.

Povlastice za turiste na vodi

- U regiji u naseljima sa usputnim stajalištima, u kojima postoji razvijenija infrastruktura (npr. Tisakečke, Čongrad, Senteš, Mindsent, Segedin, Kanjiža, Ada, Bečej) bilo bi svrsishodno da smeštajni objekti i restorani turistima na vodi ponude specijalne popuste.

Razvoj sportsko-turističkih mogućnosti na kopnu

- S jedne strane predlaže se razvoj infrastrukture sportova na plaži u mestima stajališta (npr. fudbal, odbojka na plaži), zatim i razvoj infrastrukture u Potisju koja nije vezana za sportove na vodi (npr. od Tisakečkea do Titela na nasipima uz reku poboljšanje infrastrukture za biciklizam i trčanje).

Formiranje pristaništa i odmorišta

- Radi jednostavnog i bezbednog pristajanja i izlaska na obalu svakako će biti potrebno formirati pristaništa (npr. mola, stepenice, peščanu obalu) barem na obalama naselja sa više atrakcija. Pored njih potrebno je formirati i odmorišta sa klupama i stolovima,

mogućnostima roštiljanja i kuvanja na otvorenom, gde bi se turisti mogli odmoriti, pa čak pripremiti i hranu.

U znaku održivosti postavljanje posuda za selektivno sakupljanje otpada

- U budućnosti sveobuhvatnim i usaglašenim razvojem lako se može povećati promet turista u dolini Tise, pa bi na održivost trebalo staviti sve veći naglasak. Jedan od najvažnijih elemenata toga jeste postavljanje posuda za selektivno sakupljanje otpada na eventualnim pristaništima.

Uključivanje meštana

- Pored takmičarskog i rekreativnog sporta u lokalnom razvoju naselja trebalo bi staviti naglasak na uključivanje meštana. Organizacijom daljih manifestacija i povlašćenim cenama bi trebalo meštane pospešivati na fizičke aktivnosti radi poboljšanja njihovog zdravstvenog stanja.

Motivisanost mladih

- Na obuhvaćenim deonicama Tise studenti dva velika univerziteta, Univerziteta u Segedinu i Univerziteta u Novom Sadu mogu generisati važnu tržišnu potražnju. Uključivanjem zainteresovanih visokoškolskih ustanova studentima bi vredelo obezbediti specijalne popuste, ponude u letnjoj, beznastavnoj sezoni. Time bi mogli ih motivisati na aktivnu letnju razonodu i jačati njihov identitet vezan za Tisu.

Usaglašena marketinška komunikacija, jedinstveni dizajn

- Nakon realizovanih infrastrukturnih razvoja najvažnija je jedinstvena marketinška komunikacija za čitavu regiju i stvaranje jedinstvenog turističkog dizajna. To bi značilo, da na sajtovim naselja uz jedinstveni dizajn bi bili predstavljene lokalne atrakcije i usluge (npr. ponude smeštaja, osnovna zdravstvena zaštita, opšte informacije o datom prostoru). Izuzetno je važna on-lajn promocija tematskih putovanja i kompleksnih maršruta u vidu aplikacija, odnosno i u štampanom obliku. To bi trebalo uključiti i u turistički marketing na zemaljskom nivou. Pripremljene marketinške materijale učiniti dostupnim na više jezika (mađarski, srpski, rumunski, engleski, nemački) radi privlačenja stranih turista.

Osnivanje turističkog saveza

- Važno je da se za razvoj vodnog turizma u Potisju u obe zemlje formira po jedna nevladina organizacija, koja će okupiti aktere vodnog turizma na mađarskoj i srpskoj strani (npr. samouprave, turističke kancelarije, davaoci turističkih i sportskih usluga, itd.). U okviru

toga mogao bi se formirati jedinstveni dizajn, pomoću kojeg bi marketinška aktivnost mogla biti lakša i efikasnija. Održavanje i upravljanje izgrađenom turističkom infrastrukturom bilo bi u nadležnosti iskusnih turističkih kancelarija većih gradova uz međusobnu saradnju.

NAPOMENA

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj ovog dokumenta je isključivo odgovornost Univerziteta u Segedinu (SZTE) i ne odražava zvanično mišljenje Evropske unije i/ili Upravljačkog tela.

